

ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետ

ՀՀ իրավաբանների միություն

**ՀՀ ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ՕՐԵՆԱԳՐՔԻ
ՆԱԽԱԳԾԻ ՀԻՄՆԱԽՆՂԻՐՆԵՐԻՆ ՆՎԻՐՎԱԾ
ԳԻՏԱԿԱՆ ՀՈԴՎԱԾՆԵՐԻ
ԺՈՂՈՎԱԾՈՒ**

**Երևան
«ՀՀ իրավաբանների միություն»
2014**

ՀՏԴ 343(479.25)

ԳՄԴ 67.99(2Հ)8

Հ 247

Հրատարակության է երաշխավորել ԵՊՀ
իրավագիտության ֆակուլտետի գիտական խորհուրդը

Հ 247 ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի նախագծի հիմնախնդիրներին նվիրված գիտական հոդվածների ժողովածու.– Եր.: ՀՀ իրավաբանների միություն, 2014.- 576 էջ:

Ժողովածուն ընդգրկում է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի նախագծի հիմնախնդիրներին նվիրված գիտական հոդվածներ, որոնք տեղ են գտել ՀՀ իրավաբանների միության և ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի «Պետություն և իրավունք» համալսարանի տարբեր համարներում 2007-2014 թթ. ժամանակահատվածում:

Նախատեսված է դատավորների, դատախազների, քննիչների, ասպիրանտների, իրավաբանական բուհերի ուսանողների, ինչպես նաև քրեական դատավարության հիմնախնդիրներով հետաքրքրվողների համար:

ՀՏԴ 343(479.25)

ԳՄԴ 67.99(2Հ)8

ISBN 978-9939-1-0080-7

© Հեղինակային խումբ, 2014

**ՉԵՐԲԱԿԱԼՎԱԾ ԱՆՉԻ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ԱՊԱՅՈՎԱՄԱՆ
ԵՐԱՇԽԻՔՆԵՐՆ ԱԶԱՏՈՒԹՅՈՒՆԻՑ ԶՐԿՄԱՆ
ՍԿԶԲՆԱԿԱՆ ՓՈՒԼՈՒՄ՝ ԸՍՏ ԴՅ ՔՐԵԱԿԱՆ
ՂԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ՆՈՐ ՕՐԵՆՍԳՐՔԻ ՆԱԽԱԳԾԻ**

(Պետություն և իրավունք, թիվ 1 (59), 2013)

Արման Թաթոյան

*ԴՅ արդարադատության փոխնախարար,
ԵՊԴ քրեական դատավարության և կրիմինալիստիկայի ամբիոնի դոցենտ,
իրավաբանական գիտությունների թեկնածու,
ԴՅ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի նախագիծը մշակող
աշխատանքային խմբի անդամ*

Դևիդ Ռուդոլֆսկի¹

*ԱՄՆ Փենսիլվանիայի համալսարանի իրավունքի դպրոցի պրոֆեսոր,
Ֆիլադելֆիայի պաշտպանների միության տնօրենների խորհրդի
նախագահ*

Հայաստանի Հանրապետության իրավական համակարգի զարգացման համար հիմնարար նշանակություն ունեցան 2005 թվականին կատարված սահմանադրական փոփոխությունները, որոնցով ՀՀ իրավական համակարգի և մասնավորապես քրեական արդարադատության հետագա զարգացումը կանխորոշող հիմնական ուղենիշ դարձավ միջազգային իրավական քաղաքակիրթ արժեհամակարգը: Ըստ այդմ, տարիների ընթացքում ՀՀ քրեադատավարական օրենսդրությունը ենթարկվեց այնպիսի փոփոխությունների, որոնք կոչված էին ապահովելու լիարժեք համապատասխանություն այդ արժեհամակարգին:

Այդուհանդերձ, նշված բարեփոխումների իրականացման ընթացքում անհրաժեշտ խորությամբ չուսումնասիրվեցին քրեական արդարադատության տեսական հարցերը և այդ ոլորտում այլ երկրների դրական փորձը: Պարզ դարձավ, որ կատարված փոփոխությունները հիմնականում ունեն դրվագային բնույթ և զուրկ են քրեադատավարական այլ ինստիտուտների հետ տրամանաբանական կապից:

Ուստի անհրաժեշտ դարձավ քրեական վարույթի ընթացքում առաջ եկող հարաբերությունները ենթարկել որակապես նոր, հա-

մակարգային իրավական կանոնակարգման: Այս անգամ խնդիր դրվեց հանրային և մասնավոր շահերի ողջամիտ հավասարակշռության ապահովման պայմաններում ՀՀ քրեադատավարական օրենսդրությունը ներմուծել այնպիսի ինստիտուտներ, որոնք, ՀՀ միջազգային պարտավորություններին համապատասխան, կապահովի սահուն անցում քրեական արդարադատության նոր համակարգի:

Առաջնահերթ նշանակություն ստացան քրեական վարույթի շրջանակներում ազատությունից զրկված անձանց իրավունքների ապահովման արդյունավետ երաշխիքների սահմանումը, ինչպես նաև ազատությունից զրկման կառուցակարգերի նկատմամբ հայեցակարգային նոր մոտեցումների որդեգրումը: Խոսքը հատկապես վերաբերում է այդ անձանց իրավունքների ապահովմանը, նրանց նկատմամբ վատ վերաբերմունքի կանխարգելմանը, քանի որ այս ոլորտն օբյեկտիվորեն ավելի զգայուն է, իսկ այդ անձինք՝ իրավունքների ապահովման տեսանկյունից առավել խոցելի: ՀՀ քրեական դատավարության գործող օրենսգրքի կիրառության փորձի ուսումնասիրությունը նույնպես վկայում է, որ ազատությունից զրկման հենց սկզբնական փուլերում են տեղի ունենում իրավունքների հիմնական խախտումներն ու չարաչափումները:

Նշված հարցերի նորոպի իմաստավորման հրամայականը պայմանավորված է նաև ՀՀ միջազգային պարտավորություններով: Այս առումով միջազգային կազմակերպությունների կողմից բացասական է գնահատվել այն, որ մեր երկրում հիշյալ կատեգորիայի անձանց իրավունքների երաշխավորման ուղղությամբ բավարար միջոցներ (այդ թվում՝ իրավական) չեն ձեռնարկվել, անհրաժեշտ օրենսդրական փոփոխություններ չեն կատարվել¹:

Եվրոպայի խորհրդի Խոշտանգումների և անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի կանխարգելման կոմիտեն (այսուհետ՝ ԽԿԿ) արձանագրել է, որ ազատությունից զրկմանն անմիջապես հաջորդող ժամանակահատվածում վախեցնելու և ֆիզիկական բռնության ենթարկվելու

¹ Տե՛ս, օրինակ, Հայաստանի վերաբերյալ Եվրոպայի խորհրդի Խոշտանգումների և անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի կանխարգելման կոմիտեի (<http://www.cpt.coe.int/en/states/arm.htm>), ինչպես նաև Խոշտանգումների դեմ ՄԱԿ-ի կոմիտեի (Concluding observations of the UN Committee against Torture. Consideration of reports submitted by States parties under article 19 of the Convention. Armenia. Forty-Eight Session, 7 May–1 June 2012, կետ 11) իրավական փաստաթղթերը:

¹ Համահեղինակությունը՝ միջազգային իրավաբանության վերլուծության հարցում:

ռիսկն ամենամեծն է: Հետևաբար, ոստիկանությունը բերված՝ ձերբակալված անձանց անհրաժեշտ իրավունքներով օժտելն այդ ժամանակահատվածում նրանց նկատմամբ վատ վերաբերմունքի դեմ հիմնարար երաշխիք է: Նման հնարավորության առկայությունը զսպող նշանակություն ունի իրավապահ մարմինների այն աշխատակիցների համար, ովքեր առանձնապես են ազատությունից զրկված անձանց նկատմամբ բռնություն կիրառելու հակվածությանը¹:

Խոսքը, սակայն, իրավական միակողմանի այնպիսի լուծումների մասին չէ, որոնք ուղղված են քրեական վարույթի ընթացքում մասնավոր շահի պաշտպանությանը և անտեսում են հանրային շահի կարևորությունը: Այսինքն՝ իրավունքների ապահովման միջազգային հանրաճանաչ չափանիշների ներդրման հետ միասին անհրաժեշտ է նախատեսել իրավական այնպիսի կառուցակարգեր, որոնք քրեական հետապնդում իրականացնող մարմինների համար չեն ստեղծի խոչընդոտներ իրենց գործառնություններն արդյունավետ իրականացնելու հարցում: Այս առնչությամբ ԽԿԿ-ն նշել է, որ ոստիկանական քննության իրավաչափ շահերի պաշտպանության նպատակով բացառիկ դեպքերում անհրաժեշտ է լինում, ասենք, որոշակի ժամանակով հետաձգել ձերբակալված (կալանավորված) անձի հանդիպումը իր կողմից ընտրված փաստաբանի հետ: Մյուս կողմից՝ դա չպետք է հանգեցնի այն բանին, որ փաստաբանի մատչելիության իրավունքը քննության ընթացքում ամբողջությամբ մերժվի²:

Ինչպես ԽԿԿ-ն, այնպես էլ խոշտանգումների դեմ ՄԱԿ-ի կոմիտեն ազատությունից զրկելու սկզբնական փուլերում հնարավոր վատ վերաբերմունքի դեմ հիմնարար երաշխիք են համարում այնպիսի իրավունքների ամրագրումը, ինչպիսիք են ազատությունից զրկելու պատճառն իմանալու, իրավունքների հստակ պարզաբանում ստանալու, սեփական կարգավիճակի մասին իր ընտրությամբ երրորդ անձանց տեղեկացնելու, փաստաբանի և բժշկի մատչելիության իրավունքները և այլն:

Այս առումով սկզբունքային նշանակություն ունեն ՅՅ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի նախագծում (այսուհետ՝ Նախագծ)

¹ Տե՛ս 12th General Report on CPT's Activities. Covering the period 1 January to 31 December 2001. Strasbourg, 2002 (<http://www.cpt.coe.int/en/annual/rep-12.htm>):

² Տե՛ս նույն տեղը:

գիծ) տեղ գտած իրավակարգավորումները:

Կարևորելով քրեական վարույթի շրջանակներում անձի ազատության և անձնական անձեռնմխելիության պաշտպանությունը՝ Նախագծում ամրագրվել է հատուկ սկզբունք (18-րդ հոդված): Իբրև այդ սկզբունքի առանցքային տարր՝ սահմանվել է, որ յուրաքանչյուր անձի անհապաղ և պատշաճ ձևով հաղորդվում են նրան ազատությունից զրկելու հիմքերը, իսկ հանցագործության մեջ մեղադրվելու դեպքում՝ նաև դրա փաստական հանգամանքները և իրավական գնահատականը (18-րդ հոդվածի 5-րդ մաս): Դրանից բացի, նախատեսվել է, որ վարույթի ընթացքում ոչ ոք չպետք է ենթարկվի խոշտանգումների, անօրինական ֆիզիկական կամ հոգեկան բռնության, այդ թվում՝ դեղամիջոցների օգտագործման, սովի, ուժասպառման, հիպնոսի, բժշկական օգնությունից զրկվելու միջոցով, ինչպես նաև այլ դաժան վերաբերմունքի: Արգելվում է անձից տեղեկություններ ստանալ բռնության, սպառնալիքի, խաբեության, նրա իրավունքների ոտնահարման, ինչպես նաև այլ անօրինական գործողությունների միջոցով (18-րդ հոդվածի 6-րդ մաս):

Ազատությունից զրկման կառուցակարգերի նորովի իմաստավորման շրջանակներում Նախագծում ներդրվել է ձերբակալման նոր հայեցակարգ, նոր հիմքեր, պայմաններ ու ընթացակարգ: Այդպիսի իրավական կարգավորման հիմքում դրվել են անձի ազատությունը և դրա փաստացի սահմանափակման չափանիշը. հենց սրա հետ է կապվում ազատությունից զրկված անձանց համար անհրաժեշտ երաշխիքների նախատեսումը: Ըստ այդմ, Նախագծում ձերբակալում է համարվում առանց դատարանի որոշման՝ ՀՀ Սահմանադրության 16-րդ հոդվածով սահմանված անձի ազատության իրավունքի սահմանափակումը (6-րդ հոդվածի 41-րդ կետ):

Նախագծի 108-րդ հոդվածի 1-ին մասն իր հերթին սահմանել է.

«Ձերբակալումը կարող է կիրառվել՝

1) հանցանք կատարած լինելու անմիջականորեն ծագած հիմնավոր կասկածի առկայության դեպքում¹.

2) ազատության մեջ գտնվող մեղադրյալին դատարան ներկայացնելու համար.

3) խափանման միջոցի պայմանները խախտած մեղադրյալի նկատմամբ.

¹ Սույն վերլուծության առարկա հարցերը կքննարկվեն այս հիմքով ազատությունից զրկված անձանց իրավունքների ապահովման տեսանկյունից:

4) վարույթի մասնավոր մասնակիցների (բացառությամբ պաշտպանի և լիազոր ներկայացուցչի), ինչպես նաև փորձագետի, քարզմանչի, վկայի՝ սույն օրենսգրքով նախատեսված պարտականությունների կատարումն ապահովելու համար (կարճաժամկետ ձերբակալում)»:

Համաձայն Նախագծի 108-րդ հոդվածի 2-րդ մասի՝ «Անձը համարվում է ձերբակալված նրան ազատությունից փաստացի զրկելու պահից: Ձերբակալման՝ սույն օրենսգրքով սահմանված ժամկետը հաշվարկվում է նույն պահից»:

Ձերբակալման էության վերաբերյալ այսպիսի մոտեցումը նախևառաջ պայմանավորված է միջազգային իրավաբանության պահանջներով: Դրանց համապատասխան, ազատությունից զրկելու սկզբնական պահ է համարվում այն, երբ անձի ինքնուրույնությունը սահմանափակվում է, և նա ստիպված է լինում ենթարկվել պետական մարմնի կամքին¹: Այդ պահից են առաջ գալիս ձերբակալված անձի համար նախատեսված երաշխիքները: Մեկ այլ բնորոշմամբ, այդ երաշխիքներն առաջ են գալիս նաև այն պահից, երբ ոստիկանության աշխատակիցներն աձին առաջարկում են ուղեկցել ոստիկանության բաժին, և նույնիսկ եթե այդ անձը դեռ պաշտոնապես ձերբակալված չէ²: ԽԿԿ-ն ազատությունից փաստացի զրկելու և համապատասխան երաշխիքների (օրինակ՝ փաստաբանի կամ բժշկի մատչելիությունը) առաջ գալու սկզբնական պահ է համարում նաև այն, երբ նույնիսկ անձը պարտավորեցվել է մնալ ոստիկանության աշխատակիցների հետ³: Դեռ Միրանդայի իրավական հեղափոխության ժամանակաշրջանում նման դիրքորոշում է արտահայտել նաև ԱՄՆ Գերագույն դատարանը. մեղադրյալը համարվում է անազատության մեջ և իրավունքներ է ձեռք բերում այն պահից, երբ նա ողջամտորեն զգում է, որ սեփական կամքով չի կարող

հեռանալ¹:

Քննարկվող համատեքստում հիմնարար նշանակություն ունի Նախագծի՝ «Հանցանք կատարած լինելու անմիջականորեն ծագած հիմնավոր կասկածի հիմքով ձերբակալված անձի իրավունքները, պարտականությունները, դրանց իրականացման պայմաններն ու երաշխիքները» վերտառությամբ 110-րդ հոդվածի նախատեսումը:

Այդ հոդվածի 1-ին մասը սահմանում է, որ հանցանք կատարած լինելու անմիջականորեն ծագած հիմնավոր կասկածի հիմքով ձերբակալված անձը ձերբակալման որոշումը ստանալու պահից, իսկ եթե օրենքով սահմանված ժամկետում այն չի հանձնվել, ապա իրեն ազատությունից փաստացի զրկելուց հետո վեց ժամը լրանալու պահից ձեռք է բերում Նախագծով մեղադրյալի համար նախատեսված բոլոր վերաբերելի իրավունքները և պարտականությունները:

Նույն հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ մինչև մեղադրյալի վերաբերելի իրավունքները ձեռք բերելը ձերբակալված անձն ունի հետևյալ նվազագույն իրավունքները.

1) փաստացի ազատությունից զրկվելու պահին բանավոր, իսկ հետաքննության մարմնի կամ վարույթն իրականացնելու իրավասություն ունեցող մարմնի վարչական շենք մուտք գործելու պահին նաև գրավոր տեղեկացվել սույն հոդվածով նախեսված նվազագույն իրավունքների և պարտականությունների մասին.

2) իմանալ իրեն ազատությունից զրկվելու պատճառը.

3) պահպանել լռություն.

4) իր ընտրած անձին տեղեկացնել իր գտնվելու վայրի մասին.

5) հրավիրել փաստաբան.

6) իր պահանջով ենթարկվել բժշկական զննման:

Դրանից բացի, Նախագիծը սահմանել է, որ հիշյալ մասի 4-6-րդ կետերով սահմանված իրավունքները ծագում են հետաքննության մարմնի կամ վարույթն իրականացնելու իրավասություն ունեցող մարմնի վարչական շենք մուտք գործելու պահից:

Այս հոդվածում տեղ գտած իրավակարգավորումները նպատակ ունեն հնարավոր չարաշահումներից պաշտպանել քրեական վարույթի շրջանակներում ձերբակալված այն անձանց, ովքեր դեռ չունեն մեղադրյալի իրավական կարգավիճակ և, հետևաբար, իրա-

¹ St'u Report of UN Special Rapporteur on Torture and other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or

Punishment to Commission of Human Rights of 23 December 2005 <http://www.un.org/Docs/journal/asp/ws.asp?m=E/CN.4/2006/6>.

² St'u Legal Safeguards to Prevent Torture. The Right of Access to Lawyers for Persons Deprived of Liberty. Association for the Prevention of Torture. 2010, էջ 5:

³ St'u 9th General Report on the CPT's activities covering the period 1 January to 31 December 1998 // CPT/Inf (99) 12, կետ 23 (<http://www.cpt.coe.int/en/annual/rep-09.htm>):

¹ Ավելի մանրամասն տե՛ս Criminal Procedure: Investigation and Rights to Counsel. Ronald Jay Allen...[et al.]-2nd edition, 773-799 էջերը:

վունքների ու պարտականությունների տեսանելի շրջանակ, սակայն նրանց նկատմամբ իրականացվում են քրեական հետապնդման տարրեր պարունակող գործողություններ: Այստեղ առավել քան կարևոր է անորոշությունը չեզոքացնող հստակ իրավակարգավորման առկայությունը, քանի որ չարաշահման վտանգն առավել մեծ է: Այդ կերպ փորձ է արվում վերացնելու այն խնդիրները, որոնք մշտապես համարվել են ՀՀ քրեական դատավարության գործող օրենսգրքի խոցելի կողմերը: Ընդ որում, Նախագիծն ամրագրում է իրավունքների նվազագույն ծավալ: Այդ կերպ սահմանվում է այդ անձանց իրավունքների երաշխավորման այն նվազագույն հիմնարար չափանիշը, որը պարտադիր ենթակա է ապահովման յուրաքանչյուր ձերբակալվածի համար:

Նախագծի 110-րդ հոդվածում տեղ գտած իրավունքների՝ ՀՀ քրեական դատավարության գործող օրենսգրքում ոչ պատշաճ ամրագրման վերաբերյալ մտահոգություններ է արտահայտել Խոշտանգումների դեմ ՄԱԿ-ի կոմիտեն: Այն, մասնավորապես, Հայաստանից պահանջել է ներկա օրենսդրական բարեփոխումների շրջանակներում, այդ թվում՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքում փոփոխություններ կատարելու միջոցով, ձեռնարկել անհապաղ ու արդյունավետ քայլեր՝ ապահովելու համար իրավական երաշխիքներ ձերբակալված կամ կալանավորված բոլոր անձանց համար ազատությունից զրկման ամենասկզբնական պահից՝ թե՛ օրենի նակարդակով, թե՛ գործնականում: Կոմիտեն առանձնացրել է այնպիսի իրավունքներ, ինչպիսիք են փաստաբանի մատչելիության, անկախ բժշկական փորձաքննության, ազգականին տեղեկացնելու, դատարանի առջև պատշաճ կերպով կանգնելու իրավունքները¹:

ԽԿԿ-ն, խոսելով ձերբակալված անձանց իրավունքների ապահովման մասին, նշել է, որ ազատությունից զրկված անձի իրավունքները որևէ արժեք չեն ունենան, եթե այդ անձը տեղեկացված չլինի դրանց մասին: Հետևաբար պարտադիր է, ազատությունից զրկված անձինք անհապաղ հստակ տեղեկացվեն իրենց իրավունքների մասին իրենց հասկանալի լեզվով: Ազատությունից զրկված անձանց՝ ազատությունից զրկման առաջին իսկ պահից պետք է

¹ Տե՛ս Concluding observations of the UN Committee against Torture. Consideration of reports submitted by States parties under article 19 of the Convention. Armenia. Forty-Eight Session, 7 May–1 June 2012, 11-րդ կետ:

պարբերաբար տրամադրվեն հուշաթերթիկներ, որտեղ պարզ շարադրված են այդ իրավունքները: Բացի դրանից, այդ անձինք պետք է ստորագրությամբ հավաստեն, որ տեղեկացել են իրենց իրավունքների մասին¹:

Եվրամիության «Քրեական դատավարությունում տեղեկատվության իրավունքի մասին» դիրեկտիվով հաստատվել են կասկածյալների կամ մեղադրյալների նվազագույն իրավունքները: Այդպիսիք են ճանաչվել փաստաբանի մատչելիության, լուրջ պահպանելու, ձերբակալվելուց կամ կալանավորվելուց անմիջապես հետո իրավունքների մասին տեղեկացվելու, անհապաղ բժշկական զննման մատչելիության իրավունքները և այլն²:

Մեղադրյալի համար նույնպիսի իրավունքներ (լուրջ պահպանելու, բժշկական զննման ենթարկվելու և այլն) է սահմանել Վրաստանի քրեական դատավարության օրենսգրքի 38-րդ հոդվածը³:

Նշված հարցերի առնչությամբ համանման իրավական կարգավորում են բովանդակում Ուկրաինայի քրեական դատավարության օրենսգրքի 42-րդ, 212-213-րդ հոդվածները:

Հետաքրքրական են ամերիկյան իրավունքում առկա մոտեցումները: Քննարկվող իրավունքների (փաստաբանի մատչելիության, ազատությունից զրկման պատճառներն իմանալու և այլ իրավունքներ) հետ միասին ամերիկյան իրավունքը *Միրանդան ընդդեմ Արիզոնայի* գործով որոշման մեջ հատուկ ուշադրության է արժանացրել անձի՝ լուրջ պահպանելու իրավական հնարավորությունը: Սա չի սահմանփակվում անձին այդ իրավունքի մասին պարզապես տեղեկացնելով: Այստեղ ոչ պակաս կարևորվում է պարզաբանումը, որ այն, ինչ անձը կասի, կարող է և պետք է օգտագործվի նրա դեմ դատարանում: Այս պարզաբանումն անհրաժեշտ է համարվում ոչ միայն այդ իրավական հնարավորության մասին անձին պարզապես տեղեկացնելու համար, այլ նաև զգուշացնելու, որ

¹ Տե՛ս 12th General Report on CPT's Activities. Covering the period 1 January to 31 December 2001. Strasbourg, 2002 (<http://www.cpt.coe.int/en/annual/rep-12.htm>): Այս դիրքորոշումը տեղ է գտել նաև Հայաստանի վերաբերյալ ԽԿԿ հաշվետվության մեջ (<http://www.cpt.coe.int/documents/arm/2011-24-inf-eng.htm>):

² Տե՛ս EU Directive of European Parliament and of the Council of 22 May 2012 on the right to information in criminal proceedings (2012/13/EU):

³ Վրաստանի քրեական դատավարության օրենսգրքի 3-րդ հոդվածի 19-րդ կետը մեղադրյալ է համարում այն անձին, ում նկատմամբ առկա է Վրաստանի քրեական օրենսգրքով նախատեսված հանցանք կատարելու ողջամիտ կասկած:

լռությունն չպահպանելու դեպքում իր համար առաջ են գալու որոշակի հետևանքներ: Սա նաև արվում է այն նկատառումով, որպեսզի անձին հստակ ցույց տրվի, որ նա այլևս գտնվում է մրցակցային համակարգում, այսինքն՝ շրջապատված է այնպիսի մարդկանցով, ովքեր իր օգտին չեն գործում¹: Այս իրավունքներն ունեն անգնահատելի կարևորություն, քանի որ նպատակ ունեն բացառելու ազատությունից զրկված անձանց վրա ճնշումները կամ պարտադրանքը խոսելու կամ անելու այն, ինչ նա չէր անի կամովին²:

Նախագծում 110-րդ հոդվածի սահմանումը բխում է նաև ՀՀ վճռաբեկ դատարանի իրավաբանությունից: Խոսքը, մասնավորապես, վերաբերում է 9. Միքայելյանի վերաբերյալ գործով որոշման³ մեջ արտահայտված իրավական դիրքորոշումներին: Այդ որոշմամբ Վճռաբեկ դատարանը մարդու իրավունքների եվրոպական (ստրասբուրգյան) չափանիշների և ՀՀ Սահմանադրության իրավական պահանջների հիման վրա սահմանել է ազատությունից զրկված անձանց՝ պարտադիր ապահովման ենթակա իրավունքների որոշակի ծավալ: Ընդ որում, խոսքը վերաբերում է ազատությունից զրկված անձանց նվազագույն իրավունքներին:

Հիշյալ որոշման մեջ Վճռաբեկ դատարանը մասնավորապես արձանագրել է.

«Բերվածի կարգավիճակի առանձնահատկությունները հաշվի առնելով (նախնական և կարճաժամկետ բնույթը)՝ բերվածը պետք է օժտված լինի առնվազն հետևյալ իրավունքներով.

ա) իմանալու իրեն արգելանքի վերցնելու պատճառը (բխում է ՀՀ Սահմանադրության 16-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին նախադասությունից, Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 3(ա) ենթակետից),

բ) տեղեկացնելու իրեն բերման ենթարկելու մասին (բխում է ՀՀ Սահմանադրության 16-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 2-րդ նախադասությունից),

գ) հրավիրելու իր փաստաբանին (բխում է ՀՀ Սահմանադրության 20-րդ հոդվածի 1-ին մասից),

դ) լռելու (բխում է ՀՀ Սահմանադրության 22-րդ հոդվածի 1-ին

մասից):

(...)

Այնքանով, որքանով վերաբերելի են (mutatis mutandis), սույն կետում ամրագրված նվազագույն իրավունքներով և երաշխիքներով օժտված են նաև ոստիկանությունում կամ քրեական հետապնդման այլ մարմնում գտնվող, կասկածյալի կամ մեղադրյալի կարգավիճակ չունեցող այն անձինք, որոնք կարող են ողջամտորեն ենթադրել, որ (1) իրենց ազատությունը սահմանափակված է, կամ իրենք ազատությունից զրկված են, և, միաժամանակ, որ (2) իրենք կասկածվում են հանցագործության մեջ»:

Վճռաբեկ դատարանի այս իրավական դիրքորոշումից հետևում է, որ նշված իրավունքները և երաշխիքները կիրառելի են նաև բոլոր այն դեպքերում, երբ պաշտպանության իրավունք ենթադրող կարգավիճակ չունեցող անձը փաստացի ազատությունից զրկված է, կասկածվում է հանցագործության մեջ և գտնվում է քրեական հետապնդման մարմնում: Ընդ որում, ազատությունից զրկված լինելու և հանցագործության մեջ կասկածվելու տարբեր սահմանված են տվյալ անձի դիտանկյունից՝ հիմք ընդունելով ողջամիտ ենթադրության չափորոշիչը: Այլ կերպ՝ բերվածի իրավունքների և երաշխիքների գոյության համար անհրաժեշտ չէ, որ անձին անմիջականորեն հայտարարեն, որ ինքը չի կարող լքել տվյալ շենքը, կամ որ ինքը կասկածվում է հանցագործության մեջ: Բավարար է, որ համապատասխան պաշտոնատար անձանց (օրինակ՝ ոստիկանների) գործողություններն այնպիսին լինեն, որ անկողմնակալ դիտորդին հնարավորություն տան հետևություն անելու (1) տվյալ անձի նկատմամբ կասկածի առկայության մասին և (2) տվյալ շինությունից տվյալ անձի ելքի անհնարինության մասին¹:

Հարկ է նշել, որ Նախագծի 110-րդ հոդվածով սահմանված իրավունքները, ըստ ծագման ժամանակային չափանիշի, տարանջատվում են երկու մասի՝ ա) ազատությունից փաստացի զրկելու պահից ծագող իրավունքներ, բ) հետաքննության մարմնի կամ վարույթն իրականացնելու իրավասություն ունեցող մարմնի՝ վարչական շենք մուտք գործելու պահից ծագող իրավունքներ: Նման տա-

¹ Տե՛ս Miranda v. Arizona, 384 U.S. 436 (1966). Criminal Procedure: Investigation and Rights to Counsel. Ronald Jay Allen...[et al.]-2nd edition, էջ 780:

² Մանրամասն տե՛ս Criminal Procedure: Constitutional Constraints upon Investigation and Proof / James Tomkovicz, Welsh S. White-7th edition, 688-704 էջերը:

³ ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 9. Միքայելյանի վերաբերյալ գործով որոշում (ԵԱԴ/0085/06/09), կայացվել է 2009 թվականի դեկտեմբերի 18-ին:

¹ Ազատությունից զրկելու կառուցակարգերի վերաբերյալ Վճռաբեկ դատարանի իրավական դիրքորոշումների մեկնաբանությունների մասին ավելի մանրամասն տե՛ս «Հայաստանի Հանրապետության վճռաբեկ դատարանի որոշումների գիտագործական մեկնաբանություններ» ընդհանուր գիտական խմբագրությամբ Ա.Մկրտումյանի, Դ.Ավետիսյանի, Վ.Եգիզարյանի, Ռ.Մելիքյանի, Երևան, 2011, 109-125 էջերը:

րանջատումն ինքնանպատակ չէ և կոչված է ապահովելու քրեական դատավարության զարգացման ներկա փուլում այդ իրավունքների արդյունավետ գործադրելիությունը:

Որպես երաշխիք՝ Նախագիծը սահմանել է քրեական հետապնդման մարմինների՝ ազատությունից զրկված անձի նվազագույն իրավունքների ապահովման ուղղված պարտականություններ: Մասնավորապես, ըստ Նախագծի 110-րդ հոդվածի 5-րդ մասի՝ այդ իրավունքների իրականացումն ապահովելու նպատակով՝

1) ձերբակալումն իրականացնող անձը պարտավոր է ձերբակալելուց անմիջապես հետո ձերբակալվածին բանավոր պարզաբանել նրա նվազագույն իրավունքները, պարտականությունները և նրան ազատությունից զրկելու պատճառը:

2) հետաքննության մարմինը կամ վարույթն իրականացնող մարմինը պարտավոր է ձերբակալվածին հետաքննության մարմնի կամ վարույթն իրականացնելու իրավասություն ունեցող մարմնի վարչական շենք բերելուց հետո նրան տրամադրել իր նվազագույն իրավունքների և պարտականությունների ցանկը, ձերբակալվածի համար ապահովել իր գտնվելու վայրի մասին տեղեկացնելու և փաստաբան հրավիրելու համար հեռախոսազանգեր կատարելու հնարավորություն, ձերբակալվածի պահանջի դեպքում ապահովել նրա բժշկական զննումը, չխոչընդոտել փաստաբանի տեսակցությունը ձերբակալվածի հետ:

Այս դրույթը կոչված է ապահովելու Նախագծի 110-րդ հոդվածի 2-րդ մասով սահմանված իրավունքների լիարժեք իրացումը գործնականում: Այն նախևառաջ պայմանավորված է Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի այն հիմնարար պահանջով, որ ներպետական օրենսդրությունը պետք է սահմանի այնպիսի իրավունքներ, որոնք իրական են, այլ ոչ թե պատրանքային ու վերացական¹: Բացի այդ, նման բովանդակությամբ իրավանորմի նախատեսումը բխում է Եվրոպական դատարանի՝ պետությունների պոզիտիվ պարտականությունների² վերաբերյալ իրավաբանությունից: Մաս-

նավորապես, քննարկելով պետության պոզիտիվ պարտականությունների հարցը՝ Եվրոպական դատարանը նշել է. «Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայի 1-ին հոդվածի հիման վրա Բարձր պայմանավորվող կողմերի ստանձնած՝ իրենց իրավագործության սահմաններում յուրաքանչյուրի իրավունքներն ու ազատություններն ապահովելու պարտավորությունը 3-րդ հոդվածի հետ միասին պետություններից պահանջում է միջոցներ ձեռնարկել՝ ապահովելու համար, որ նա չենթարկվի խոշտանգման կամ անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի (...):»¹: Այս դիրքորոշման հիման վրա ԽԿԿ-ն այդպիսի վերաբերմունքի դեմ երաշխիքներ է համարում ազատությունից զրկման պատճառն իմանալու, փաստաբանի և բժշկի մատչելիության, մի շարք այլ իրավունքների սահմանումն ու դրանց իրացման ապահովումը:

Ազատությունից զրկելու կառուցակարգերի վերաբերյալ իր իրավական դիրքորոշումներն արտահայտելիս ՀՀ վճռաբեկ դատարանը նույնպես առաջնորդվել է նշված տրամաբանությամբ (տես, օրինակ, *Գ.Միքայելյանի* վերաբերյալ որոշումը):

Նույն սկզբունքով մինչդեռական վարույթն իրականացնող մարմնի համար ձերբակալված անձի իրավունքների ապահովմանն ուղղված պոզիտիվ պարտականություններ է սահմանել, օրինակ, Ուկրաինայի քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի 212-րդ հոդվածը:

Սույն վերլուծության շրջանակներում առավել մանրամասն կանդրադառնանք ձերբակալվածի՝ իր ընտրած անձին իր գտնվելու վայրի մասին տեղեկացնելու, փաստաբան հրավիրելու և իր պահանջով բժշկական զննման ենթարկվելու իրավունքներին: Դրանք տեղ են գտել Նախագծի 110-րդ հոդվածի 4-6-րդ կետերում և ծագում են հետաքննության մարմնի կամ վարույթն իրականացնելու իրավասություն ունեցող մարմնի վարչական շենք մուտք գործելու պահից:

ԽԿԿ-ի իրավական չափանիշների համաձայն՝ *առավելապես հենց այս երեք իրավունքներն են, որ համարվում են ձերբակալված*

¹ Տե՛ս, օրինակ, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ Եյրին ընդդեմ Իռլանդիայի գործով 1979 թ. հոկտեմբերի 9-ի վճռի 24-րդ կետը, Արտիկոն ընդդեմ Իտալիայի գործով 1980 թ. մայիսի 13-ի վճռի 33-րդ կետը և այլն:

² Եվրոպական դատարանի ընդհանրական բնորոշմամբ՝ պոզիտիվ պարտականության տևությունն այն է, երբ պետություններից պահանջվում է ձեռնարկել անհրաժեշտ և ողջամիտ միջոցներ՝ երաշխավորելու համար անձի իրավունքների իրացումը գործնականում (տես՝ Jean Francois Akandji-Kombe. Positive Obligations under the

European Convention on Human Rights. A Guide to the Implementation of the European Convention on Human Rights. Council of Europe, 2007):

¹ Տե՛ս, օրինակ, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ Մահմուտ Կայան ընդդեմ Թուրքիայի գործով 2000 թվականի մարտի 28-ի վճիռը, գանգատ թիվ 22535/93) 115-րդ կետը:

անձանց նկատմամբ վատ վերաբերմունքի դեմ հիմնարար երաշխիքներ: Դրանք բոլորն էլ պետք է իրացվեն ազատությունից զրկման սկզբնական պահից՝ անկախ այն բանից, թե իրավական կոնկրետ համակարգում ազատությունից զրկելն ինչպես է բնութագրվում (բերման ենթարկել, ձերբակալել և այլն)¹: Այս իրավունքների օրենսդրական ամրագրման անհրաժեշտության մասին քանիցս նշել է նաև Խոշտանգումների դեմ ՄԱԿ-ի կոմիտեն²:

Փաստաբան հրավիրելու կամ փաստաբանի մատչելիության իրավունքը:

Ժամանակակից միջազգային իրավաբանությունը ձերբակալված կամ որևէ այլ կերպ ազատությունից զրկված անձի իրավունքների արդյունավետ երաշխավորման հիմնարար չափանիշներից է համարում փաստաբան հրավիրելու իրավունքի առկայությունը: Միջազգային չափանիշներն այս իրավունքի ապահովման հարցում որպես կանոն խիստ են: Այդ իրավունքի առաջ գալու սկզբնական պահ է համարվում այն, երբ անձի ինքնուրույնությունը սահմանափակված է, և նա ստիպված է ենթարկվել քրեական հետապնդման մարմնի՝ չհեռանալու կարգադրությանը: Ընդ որում, քննարկվող իրավունքի ապահովման տեսանկյունից նշանակություն չունի՝ արդյոք անձը պաշտոնապես համարվում է ձերբակալված (այս մասին մանրամասն խոսվել է սույն վերլուծության նախորդ շարադրանքում):

Այս առնչությամբ, Հայաստանի վերաբերյալ 2010 թվականի հաշվետվությունում ԽԿԿ-ն պահանջել է ապահովել, որ փաստաբանի մատչելիության իրավունքը ազատությունից զրկված անձանց արդյունավետ կերպով երաշխավորվի ազատությունից փաստացի զրկելու առաջին իսկ պահից: Ընդ որում, նշված հաշվետվության մեջ մեր երկրին ներկայացվել է համապատասխան օրենսդրական փոփոխություններ կատարելու պահանջ (30-րդ կետ)³:

ԽԿԿ-ն նաև սահմանել է, որ փաստաբանի մատչելիության իրավունք պետք է ունենան ոչ միայն հանցագործություն կատարելու մեջ կասկածվողները, այլև ցանկացած անձ, ում վրա օրենքի ուժով

¹ Տե՛ս, օրինակ, 21st General Report. European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT). 1 August 2010 – 31 July 2011. CPT/Inf (2011) 28, CPT Standards Document – extracts of “substantive” sections of CPT reports (<http://www.cpt.coe.int/en/documents/eng-standards.pdf>):

² Տե՛ս, օրինակ, Concluding observations of the UN Committee against Torture. China, 2002, CAT A/57/44 (2002).

³ Տե՛ս <http://www.cpt.coe.int/documents/arm/2011-24-inf-eng.htm>:

դրված է ոստիկանություն կամ քննություն իրականացնող մարմնին ներկայանալու և որոշակի ժամանակով այնտեղ գտնվելու պարտականություն (օրինակ՝ վկաները):

Նախագծի 110-րդ հոդվածի վերլուծությունից հետևում է, որ այս դեպքում խոսքը անձի կողմից սեփական նախաձեռնությամբ փաստաբան հրավիրելու հնարավորության մասին է: Այսինքն՝ այդ նորոնը պետության վրա չի դնում նախանշված ժամանակահատվածում սեփական նախաձեռնությամբ ձերբակալվածին փաստաբանով ապահովելու պարտականություն: Ինչպես արդարացիորեն նշել է Վճռաբեկ դատարանը *Գ.Միքայելյանի* գործով որոշման մեջ, ձերբակալման սկզբնական ընթացաշրջանում ազատությունից զրկված անձին տրված փաստաբանի իրավունքին թղթակցում է պետության ոչ թե պոզիտիվ, այլ նեգատիվ պարտականությունը (չխոչընդոտելու հրավիրված փաստաբանի մուտքը): Նկատի ունենալով բերվածի կարգավիճակի կարճատևությունը՝ փաստաբանի անորոշ պահանջի իրավունք ամրագրելու դեպքում քրեական հետապնդման մարմնիների վրա կորվեր անհամաչափ և ոչ ողջամիտ պարտականություն՝ ազատությունից զրկված անձի համար ակտիվորեն ապահովելու փաստաբան¹: Ամեն դեպքում այս իրավունքի իրացման համար կարևոր երաշխիք է անձին այդ մասին անահապաղ տեղեկացնելը:

Ըստ ԽԿԿ-ի՝ քննարկվող իրավունքը ենթադրում է փաստաբանին կապվելու, ինչպես նաև փաստաբանի կողմից անհապաղ այցելության իրավունք: Այն նախևառաջ պետք է ներառի նրա հետ առանձին խոսելը և փաստաբանի ներկայությամբ ցուցմունքներ տալը: Բնականաբար դա չի կարող քննություն իրականացնող մարմնին խոչընդոտել հարցաքննելու ձերբակալվածին հետաձգում չհանդուրժող հարցերի վերաբերյալ անզամ փաստաբանի բացակայության դեպքում (ով հնարավոր է՝ և անմիջապես ներկայանալու հնարավորություն չունենա), ինչպես նաև բացառել այն փաստաբանի փոխարինումը, ով խոչընդոտում է հարցաքննության պատշաճ անցկացումը²:

¹ Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության վճռաբեկ դատարանի որոշումների գիտագործնական մեկնաբանություններ, 109-125 էջերը:

² Տե՛ս օրինակ, 21st General Report. European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT). 1 August 2010 – 31 July 2011. CPT/Inf (2011) 28: ԽԿԿ-ն համանման իրավական դիրքորոշում է արտահայտել նաև Ավստրիայի վերաբերյալ 2009 թվականի հաշվետվության 24-րդ կետում (<http://www.cpt.coe.int/documents/aut/2010-05-inf-eng.htm>):

Նախագծին համանման իրավական լուծումներ են որդեգրել արտասահմանյան որոշ երկրներ: Օրինակ՝ Լեհաստանի քրեական դատավարության օրենսգրքի 245-րդ հոդվածի 1-ին պարագրաֆի համաձայն՝ ձերբակալածին իր պահանջով պետք է տրվի բոլոր հնարավոր միջոցներով փաստաբանի հետ կապվելու և նրա հետ առանձին գրուցելու հնարավորություն:

Ամերիկյան իրավական չափանիշներն այս իրավունքի ապահովման հետ կապված սահմանում են, որ ազատագրված անձի փաստաբանի իրավունքը չի նշանակում, թե ոստիկանության յուրաքանչյուր բաժնում պետք լինեն «ոստիկանությունում մշտապես հերթապահող փաստաբաններ»: Այդուհանդերձ, այդ իրավունքը ենթադրում է, որ երբ ոստիկանության աշխատակիցն առաջարկում է հարցաքննություն իրականացնել, ապա վերջինս պարտավոր է հարցաքննվողին տեղեկացնել, որ նա ունի փաստաբանի իրավունք, և եթե ֆինանսական միջոցների բացակայության պատճառով չկարողանա թույլ տալ ունենալու փաստաբան, ապա այդպիսին կտրամադրվի նրան: Մինչև փաստաբանի ժամանումը այդ անձին չեն կարող հարցաքննել:

Այդուամենայնիվ, եթե հարցաքննությունն իրականացվի, և գրավոր ցուցմունքներ ստացվեն առանց փաստաբանի մասնակցության, ապա կառավարությունը ծանր պարտականություն ունի ապացուցելու, որ հարցաքննված անձն իրազեկված և կամավոր հրաժարվել է իր դեմ չվկայելու և փաստաբան ունենալու իրավունքից: Մասնավորապես, Քարնլին ընդդեմ Քոքրանի վերաբերյալ գործով որոշման մեջ ԱՄՆ Գերագույն դատարանը սահմանել է ապացուցման չափազանց բարձր չափանիշ՝ արձանագրելով, որ ինքնին լռություն պահպանելուց և փաստաբան ունենալու իրավունքից անձանց գրավոր հրաժարումներն անթույլատրելի են: Անհրաժեշտ է, որ առկա լինեն հայտարարություն և ապացույցներ, որոնք ցույց կտան, որ մեղադրյալին արվել է փաստաբան ունենալու առաջարկ, սակայն նա իրազեկված և կամավոր մերժել է առաջարկը: Այս պահանջից ցածր որևէ այլ հրաժարում ընդունելի չէ: Այս պարտականությունը դրված է նահանգի ուսերին¹:

Բժշկական զննման ենթարկվելու կամ բժշկի մատչելիության

¹ Տե՛ս Carnley v. Cochran, 369 U.S. 506, 516, 82S. Ct. 884, 890, 8L Ed. 2d 70 (1962): Այս մասին մանրամասն տե՛ս նաև Criminal Procedure: Constitutional Constraints upon Investigation and Proof / -James Tomkovicz, Welsh S. White-7th edition, 697-699 էջերը:

իրավունքը:

Այս իրավունքը ենթադրում է, որ բժշկական զննման ենթարկվելու ձերբակալված անձի յուրաքանչյուր պահանջի դեպքում անհրաժեշտ է առանց ձգձգումների պահովել նրա բժշկական զննումը: Ընդ որում, անձը կարող է պահանջել իրավիճակ իր նախընտրած բժշկին (նույնիսկ այն դեպքում, երբ ոստիկանության հրավիրած բժշկի կողմից արդեն ենթարկվել է զննման):

Քննարկվող իրավունքի հետ կապված՝ Հայաստանի վերաբերյալ 2010 թվականի հաշվետվության մեջ ԽԿԿ-ն քննադատել է այն, որ ՀՀ օրենսդրության մեջ այդ իրավունքի օրենսդրական ամրագրման, ինչպես նաև գործնականում լիարժեք իրացումն ապահովելու ուղղությամբ անհրաժեշտ միջոցներ չեն ձեռնարկվել: Նշված հաշվետվության 34-րդ կետում ԽԿԿ-ն մասնավորապես կոչ է արել ապահովել, որ՝

- բժշկի մատչելիության իրավունքն իրացվի ազատությունից փաստացի զրկելու պահից.

- ձերբակալված անձանց բժշկական զննումն իրականացվի ոստիկանության լսողական կամ տեսողական դիտարկումից դուրս, եթե հակառակն ակնհայտորեն չի պնդել բժիշկը¹.

- բժշկական զննման յուրաքանչյուր արդյունք, ինչպես նաև ձերբակալված անձի վերաբերելի ցանկացած հայտարարություն և բժշկական եզրակացությունն արձանագրվեն բժշկի կողմից և տրամադրվեն ձերբակալվածին, իսկ խնդրանքի դեպքում՝ նաև նրա փաստաբանին.

- բժշկի հայտնաբերած վնասվածքները, որոնք, հնարավոր է, լինեն վատ վերաբերմունքի արդյունք, դրանց վերաբերյալ արձանագրությունները պարբերաբար ներկայացվեն համապատասխան դատախազին:

Այնուհետև, ցանկացած ժամանակ, երբ ձերբակալվածը (կալանավորվածը)² ներկայացնում է վնասվածքներ և վատ վերաբերմունքի վերաբերյալ բողոք, նա պետք է պատշաճ բժշկական զննման ենթարկվի դատական բժշկության ոլորտի որակավորում կամ կրթություն ունեցող անկախ բժշկի կողմից: Միջոցներ պետք է

¹ Օրինակ՝ անվտանգության նկատառումներից ելնելով (տե՛ս CPT source book, 2012):

² Թեև ԽԿԿ հաշվետվության անգլերեն տեքստում օգտագործվում է միայն «detained» բառը, այդուհանդերձ ԽԿԿ-ի այս չափանիշները վերաբերում են ազատությունից զրկված բոլոր անձանց:

ծեռնարկվեն, որպեսզի խստորեն պահպանվի բժշկական փաստաթղթերի գաղտնիությունը¹:

Նույն հաշվետվությունում ԽԿԿ-ն քննարկվող իրավունքը դիտարկում է բացարձակ իրավունք, որի իրականացումը, ըստ նրա, չպետք է կախվածության մեջ դրվի քննիչի, դատախազի կամ դատավորի նախնական թույլտվությունից:

Նախագիծը բովանդակում է իրավակարգավորումներ, որոնք կոչված են ապահովելու հիշյալ պահանջների իրագործումը: Մասնավորապես, ըստ Նախագծի 43-րդ հոդվածի 1-ին մասի 5-րդ կետի՝ մեղադրյալն իրավունք ունի ձերբակալման կամ կալանավորման դեպքում պահանջել անվճար բժշկական զննում և ստանալ անվճար եզրակացություն, ինչպես նաև իր ընտրությամբ հրավիրել բժիշկ և անարգել հաղորդակցվել նրա հետ՝ առանց տեսողական կամ լսողական վերահսկման:

Լիտվայի վերաբերյալ հաշվետվության մեջ ԽԿԿ-ն նշել է, որ ազատությունից զրկված բոլոր անձանց բժշկի, այդ թվում՝ իր նախընտրած բժշկի մատչելիության իրավունքը պետք է երաշխավորվի ազատությունից զրկելու առաջին իսկ պահից: Ընդ որում, ձերբակալված անձի զննումն իր նախընտրած բժշկի կողմից կարող է կատարվել է իր հաշվին (19-րդ կետ)²:

Դրանից բացի, ԽԿԿ-ն ընդգծել է, որ իր ընտրությամբ բժիշկ հրավիրելու իրավունք անձին վերապահելը կարևոր երաշխիք է ոչ միայն վատ վերաբերմունքի կանխման, այլ նաև անձի կողմից իր սեփական բժշկի կողմից բժշկական զննման շարունակականությունն ապահովելու համար: Այդպիսի զննումը կարող է իրականացվել ոստիկանությանը պատկանող շենքում (տարածքում), եթե պահպանված են բժշկական գաղտնիք սահմանող կանոնները (ԽԿԿ-ի Չեխիայի վերաբերյալ 2007 թվականի հաշվետվություն, 21-րդ կետ)³:

ԽԿԿ-ն նաև ընդգծել է, որ այն դեպքերում, երբ ոստիկանությունում անձին ազատությունից զրկելու ժամանակահատվածը ենթադրաբար երկար է լինելու, ապա բժշկական օգնությունը պետք է լինի ակտիվ, այդ թվում՝ ներառի պարբերական բժշկական զննումներ ազատությունից զրկման վաղ շրջանում, ինչպես նաև համապատասխան վերաբերմունք ազատությունից զրկված անձանց

բժշկական կարիքների նկատմամբ (Կիպրոսի վերաբերյալ 2008 թվականի հաշվետվություն, 47-րդ կետ)¹: Այսինքն՝ բժշկի մատչելիության իրավունքը չպետք է ոտնահարվի նաև ազատությունից զրկման հետագա փուլերում:

ՄԱԿ-ի Խոշտանգումների դեմ կոմիտեն ՄԱԿ-ի բոլոր անդամ պետություններից նույնպես պահանջել է, որ ազատությունից զրկված բոլոր անձինք գործնականում ապահովվեն այնպիսի հիմնարար երաշխիքով, ինչպիսին բժշկի մատչելիությունն է²:

Իր ընտրած անձին իր գտնվելու մասին տեղեկացնելու իրավունքը:

Ազատությունից զրկված անձի՝ իր գտնվելու մասին տեղեկացնելու իրավունքը պետք է նույնպես երաշխավորված լինի ազատությունից զրկելու սկզբնական պահից:

Այս իրավունքի իրացման տեսանկյունից, սակայն, կարող են սահմանվել որոշակի բացառություններ՝ քրեական վարույթի կամ գործի քննության իրավաչափ շահերի պաշտպանության նպատակով: Այդուամենայնիվ, այդպիսի բացառությունները պետք է հստակ սահմանված լինեն օրենքում: Անհրաժեշտ է ապահովել սահմանափակումների սպառիչ շրջանակ: Ընդ որում, այդ բացառություններն ու սահմանափակումներն իրենց հերթին պետք է ապահովված լինեն արդյունավետ երաշխիքներով (օրինակ՝ տեղեկացնելու իրավունքի իրացման ուշացման ցանկացած դեպք պետք է արձանագրվի և հաստատվի տվյալ վարույթի հետ կապ չունեցող վերադաս պաշտոնատար անձի կամ դատախազի կողմից)³:

Սրա հետ կապված՝ Նախագծի 110-րդ հոդվածի 6-րդ մասը արդարացիորեն սահմանել է, որ իր ընտրած անձին իր գտնվելու վայրի մասին տեղեկացնելու իրավունքի իրականացումը կարող է հետաձգվել առավելագույնը վեց ժամով, եթե առկա են հիմնավոր պատճառներ, որ այդ իրավունքի անհապաղ իրականացումը կարող է խոչընդոտել հանցագործության կանխմանը կամ խափանմանը կամ հանգեցնել ապացույցների ոչնչացման կամ վնասման: Դրանից բացի, Նախագծի 7-րդ մասի համաձայն՝ հիշյալ իրավունքի

¹ Տե՛ս <http://www.cpt.coe.int/documents/cyp/2012-34-inf-eng.htm>:

² Տե՛ս Concluding observations of the UN Committee against Torture. Fortieth Session, Sweden, 28 April – 16 May.

³ Տե՛ս 12th General Report on CPT's Activities. Covering the period 1 January to 31 December 2001. Strasbourg, 2002 (<http://www.cpt.coe.int/en/annual/rep-12.htm>): Այս մասին նշվել է նաև Հայաստանի վերաբերյալ ԽԿԿ-ն 2010 թվականի հաշվետվությունում (<http://www.cpt.coe.int/documents/arm/2011-24-inf-eng.htm>):

¹ Տե՛ս <http://www.cpt.coe.int/documents/arm/2011-24-inf-eng.htm>:

² Տե՛ս <http://www.cpt.coe.int/documents/ltu/2011-17-inf-eng.htm>:

³ Տե՛ս <http://www.cpt.coe.int/documents/cze/2007-32-inf-eng.htm>:

իրականացման հետաձգման մասին անհապաղ գրավոր հայտնվում է ձերբակալվածին, ինչպես նաև կազմվում է առանձին արձանագրություն՝ դրանում շարադրելով այդ իրավունքի իրականացումը հետաձգելու պատճառները:

Նման իրավակարգավորումներ են բովանդակում նաև այլ երկրների դատավարական օրենքներ: Օրինակ՝ Ուկրաինայի քրեական դատավարության օրենսգրքի 213-րդ հոդվածի համաձայն՝ եթե ձերբակալումն իրականացրած իրավասու պաշտանատար անձը հիմնավոր կասկած ունի, որ ձերբակալման մասին տեղեկացնելու դեպքում այդ անձը կարող է վնասել մինչդատական վարույթին, կարող է ինքն անձամբ տեղեկացնել այդ մասին՝ պահպանելով դրա անհետաձգելիության վերաբերյալ պահանջը:

ՁԵՐԲԱԿԱԼԱԿԱԾ ԱՆՁԻ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ԵՎ ԻՐԱՎԱԶԱՓ ՇԱՀԵՐԻ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ԱՊԱՀՈՎՄԱՆ ԵՐԱՇՆԻՔՆԵՐԸ ԸՍՏ ՀՀ ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎՈՐՈՒԹՅԱՆ ՆՈՐ ՕՐԵՆՍԳՐՔԻ ՆԱՍՆԱԳԾԻ

(Պետություն և իրավունք, թիվ 2 (64), 2014)

Սամվել Դիլբանդյան

ԵՊՀ քրեական դատավարության և

կրիմինալիստիկայի ամբիոնի վարիչ,

իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

Քրեադատավարական նոր օրենսդրության ընդունումը նպատակ ունի ապահովել ինչպես հանցագործությունների արդյունավետ քննությունը, այնպես էլ անձի իրավունքների և ազատությունների պաշտպանությունը: Այն բխում է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի նախագծի 2-րդ հոդվածից, ըստ որի՝ օրենսգրքի նպատակն է անձի իրավունքների և ազատությունների երաշխավորման վրա հիմնված ենթադրյալ հանցանքների վերաբերյալ վարույթի իրականացման արդյունավետ կարգի սահմանումը: Արդեն բազմիցս հիմնավորվել է քրեական դատավարության նոր օրենսգիրք ունենալու անհրաժեշտությունը, որի դրդապատճառներից մեկը նաև անձի իրավունքների և ազատությունների արդյունավետ պաշտպանությունն է: Քրեադատավարական գործող օրենսդրությունը, չնայած իր ժողովրդավարական բնույթին, ամբողջությամբ չի արտացոլում մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության եվրոպական չափորոշիչները: Այդ մասին են վկայում ՀՀ Սահմանադրական դատարանի կողմից տասնյակից ավելի քրեադատավարական նորմերի հակասահմանադրական ճանաչումը, ինչպես նաև Հայաստանի Հանրապետության վերաբերյալ Եվրոպական դատարանի կողմից կայացված որոշումները¹:

Քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի նախագիծը (այսուհետև՝ Նախագիծ), հիմք ընունելով ավանդական քրեադատավարական ինստիտուտները, միաժամանակ առանձնանում է նոր գաղափարախոսությամբ, որն արտացոլված է քրեական դատա-

¹ Տե՛ս Հայեցակարգ Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի, Երևան, 2011, էջ 4: